

СУДОВА ПРАКТИКА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

JUDICIAL PRACTICE OF SETTLEMENT OF DISPUTES WITH THE PARTICIPATION OF A JUDGE IN CIVIL JUDICIARY

Дяченко С.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університет Державної фіскальної служби України
Барановська В.В., студентка I курсу магістратури
юридичного факультету
Навчально-науковий інститут права
Університету Державної фіскальної служби України

Статтю присвячено дослідженню інститутів врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі України. Висвітлено погляди науковців щодо правової природи цього інституту. Охарактеризовано актуальність і необхідність дослідження цього питання для покращення механізмів захисту цивільних прав та інтересів. Аргументовано необхідність розмежування процедури медіації та врегулювання спору за участю судді, ролі посередників у цих процедурах. Проаналізовано правову регламентацію, а також судову практику, що склалася за період нововведень, і розглянуто останні праці юристів-науковців з приводу врегулювання спору за участю судді й укладення мирової угоди. Актуалізовано необхідність оптимізації цивільного процесу під час використання інституту врегулювання цивільного спору за участю судді. Цей новий інститут цивільного процесуального права має максимально сприяти сторонам оперативно вирішити цивільний спір, що виник між ними, не на підставі права, а в межах права за допомогою спеціального висококваліфікованого суб'єкта – судді, який здійснюватиме відповідне врегулювання. Визначено специфічні ознаки, що виокремлюють цей інститут з-поміж альтернативних способів врегулювання спорів і примирних процедур у праві та цивільному процесі. Розглянуто законодавчу регламентацію процедури врегулювання спору за участю судді як альтернативний позовному провадженню спосіб врегулювання спору. Аргументовано необхідність розмежування процедури медіації та врегулювання спору за участю судді. Також визначено норми чинного цивільного процесуального законодавства України, що недосконало регламентують порядок врегулювання спорів за участю судді в цивільному процесі, і висловлено власні пропозиції щодо необхідних змін. Окреслено необхідні кроки на шляху розвитку альтернативних способів врегулювання цивільно-правових спорів в Україні, їх інтегрування в сучасний судовий процес. Сформульовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення застосування інститутів медіації, мирової угоди й врегулювання спорів за участю судді в цивільному процесі України.

Ключові слова: правовий інститут, врегулювання спору за участю судді, медіація, суддя.

The article is devoted to the research of institutes of dispute settlement with the participation of a judge in the civil process of Ukraine. The views of scholars on the legal nature of this institute are highlighted. The urgency and necessity of research on this issue to improve the mechanisms of protection of civil rights and interests are described. The necessity of differentiation of the mediation procedure and settlement of the dispute with the participation of a judge, the role of mediators in these procedures is argued. The legal regulations, as well as the case law developed during the period of innovations are analyzed and the latest works of lawyers-scholars on the settlement of a dispute with the participation of a judge and the conclusion of an amicable agreement are considered. The need to optimize the civil process during the use of the institution of civil dispute resolution with the participation of a judge was highlighted. This new institution of civil procedural law should maximally assist the parties to promptly resolve a civil dispute that has arisen between them, not on the basis of law, but within the law with the help of a special highly qualified entity – a judge who will make the appropriate settlement. The specific features that distinguish this institution from among the alternative ways of dispute resolution and conciliation procedures in law and civil proceedings are identified. Legislative regulation of the dispute resolution procedure with the participation of a judge is considered as an alternative to litigation dispute resolution. The necessity of differentiation of the procedure of mediation and settlement of a dispute with the participation of a judge is argued. The necessary steps to develop alternative ways of settling civil disputes in Ukraine and integrating them into the modern judicial process are outlined. Conclusions and proposals for improving the use of mediation institutions, amicable settlement and dispute resolution with the participation of a judge in civil proceedings in Ukraine.

Key words: legal institute, dispute settlement with the participation of a judge, mediation, judge.

Найбільш поширеною формою захисту прав і свобод, вирішення спорів і конфліктів, установлення істини й досягнення справедливості в усіх країнах є судовий захист. Але є декілька альтернативних судовій процедурі загальновишарпаних способів вирішення спорів між учасниками правовідносин.

Ще донедавна в Україні використовували такі способи, як переговори між сторонами, які проводилися до подання позову до суду (претензійна діяльність), третейське судочинство, міжнародний комерційний арбітраж. Ці способи поширені головним чином у підприємницьких колах, звернення до них дає змогу пояснити позиції, довести інтереси один одному, віднайти оптимальний варіант вирішення спору, що зберігає довготривалі ділові відносини партнерів. Між тим законодавство іноземних країн і міжнародного співтовариства передбачає також врегулювання спорів за допомогою посередництва, медіації – судової й незалежної. На жаль, в Україні досі не прийнято закон про медіацію. Хоча Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) України певним чином прилаштований до прийняття цього закону. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 70 ЦПК України, серед осіб, які не можуть

бути допитані як свідки, названо осіб, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що довірені їм у зв'язку з наданням послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору [1].

Метою статті є дослідження інституту врегулювання спору за участю судді, висвітлення проблемних питань, що можуть виникнути під час практичного застосування норм, які регламентують процедуру врегулювання спору за участю судді.

Процедура врегулювання спору за участю судді та окремі її аспекти висвітлювалися фахівцями в ЗМІ й були предметом наукових досліджень альтернативних способів вирішення спорів з різних юридичних спеціальностей, зокрема, Т. Шинкар, М. Гімон, М. Богуш, Т. Федорової, Я. Любченка, О. Одосій, Ю. Котвяковського, О. Горецького. Однак багато питань врегулювання спору за участю судді в Україні залишилося поза увагою авторів, а комплексних досліджень цього інституту не здійснювалося.

Урегулювання спору за участю судді регламентоване у главі 4 розділу III ЦПК України. Запровадження примирних процедур за участю судді в цивільному судочинстві

позитивно оцінені науковцями, зокрема О. Ізаровою, Н. Килинник, Т. Цувіною.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ЦПК України, підставою проведення процедури врегулювання спору за участю судді є згода сторін, висловлена до початку розгляду справи по суті й лише за умови, що у справу не вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Таку згоду учасники справи мають висловити під час підготовчого засідання. Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК України, саме на суд покладено повноваження з'ясувати, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді в разі згоди учасників справи, відповідно до п. 14 ч. 2 згаданої статті, суд установлює строки та порядок урегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення. У разі досягнення сторонами згоди щодо проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд щодо цього постановляє ухвалу, якою водночас зупиняє провадження у справі (ч. 1 ст. 202, п. 5 ч. 1 ст. 251 ЦПК України). Норми ст. 201 ЦПК України чітко не встановлюють, правом чи обов'язком суду є пропозиція щодо застосування процедури врегулювання спору за участю судді.

Судова практика яскраво демонструє нам застосування процедури врегулювання спору за участю судді та проблеми, що можуть виникнути під час цієї процедури. Так, наприклад, під час підготовчого провадження заяву про врегулювання спору за участю судді часто подає лише одна зі сторін. У такому разі суд відмовляє в проведенні цієї процедури на підставі ч. 1 ст. 201 ЦПК України (ухвала Заводського районного суду м. Миколаєва від 28 вересня 2018 року у справі № 487/2389/17) [2, с. 87–88].

Головним питанням запровадження медіації в цивільному процесі є можливість його застосування до судового розгляду та під час судового розгляду. Стаття 21 Законопроекту містить положення, що суди на будь-якій стадії судового процесу можуть рекомендувати сторонам у справі звернутися до процедури медіації для вирішення спору в позасудовому порядку [3]. Н. Килинник у роботі зазначає, що поширеними сферами застосування медіації є цивільні, зокрема сімейні, спори. Зазначається, застосування медіації у вирішенні сімейних спорів є дуже ефективним методом їх вирішення, що підтверджено позитивними наслідками. Саме завдяки відновленню хороших взаємин між учасниками спору можливе зміцнення інституту сім'ї в Україні [4, с. 27].

О. Кібенко, аналізуючи законодавчу регламентацію врегулювання спору за участю судді за Господарським процесуальним кодексом (далі – ГПК) України, вважає, що «запропонувати сторонам процедуру врегулювання спору за участю судді, є не правом, а обов'язком суду», і наголошує: «Процедура впливає із принципу змагальності сторін, закріпленого у ст. 13 ГПК, згідно якого суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами» [5].

Доцільно погодитися з такою позицією й зазначити, що, відповідно до п. п. 1–4 ч. 5 ст. 12 ЦПК України, суд, не порушуючи принципу змагальності сторін, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, керує ходом судового процесу та сприяє вирішенню спору шляхом досягнення угоди між сторонами; роз'яснює в разі потреби учасникам справи їхні процесуальні права й обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними своїх прав, які передбачені ЦПК України.

Доцільно зазначити, що в разі недосягнення миру щодо свого спору під час урегулювання спору за участю судді вони втрачають право на повторне проведення врегулювання спору за участю судді (ч. 2 ст. 202 ЦПК України), а про припинення врегулювання спору за участю

судді постановляється ухвала, яка оскарженню не підлягає (ч. 2 ст. 204 ЦПК України).

Якщо звернути увагу на судову практику в цій сфері, то рішенням Верховного суду м. Києва від 11 листопада 2020 року (провадження № 61-15125св19, справа № 522/19690/18) у цивільній справі про стягнення безпідставно набутих коштів у «касаційній скарзі зазначалось, що відповідачем було заявлено клопотання щодо врегулювання спору між сторонами за участю судді, тобто відповідачем зроблені всі дії, направлені на вирішення цієї ситуації мирним шляхом. Однак, слід зазначити, що відповідно до частини першої статті 201 ЦПК України врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті, оскільки позивачем не було надано згоди на проведення врегулювання спору мирним шляхом за участі судді, то протокольною ухвалою суду від 14 березня 2019 року було відмовлено у задоволенні вказаного клопотання» [6].

Схожа ситуація висвітлена в рішенні Одеського апеляційного суду від 8 травня 2019 року № 501/1800/17 «щодо повернення ОСОБА_1 її малолітніх дітей: ОСОБА_3 і ОСОБА_4 та визначення постійного місця проживання малолітніх дітей з позивачем, за адресою їх реєстрації: АДРЕСА_1, де ОСОБА_1 з метою досудового врегулювання спору за участю судді, звернувшись до суду із заявою від 21 лютого 2018 року, однак ОСОБА_2 свою згоду не надав (т. 2 а.с. 153–154) ...» [7].

Доцільно зазначити, що в деяких випадках заявники самі звертають увагу на ту обставину, що місцевий суд під час розгляду справи не запропонував сторонам вирішити питання шляхом укладення мирової угоди або врегулювання спору за участю судді, що порушує вимоги ч. 1 ст. 2 ЦПК України щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду справи, як це відбулося в рішенні Сумського апеляційного суду від 12 травня 2020 року № 592/9379/19 щодо «встановлення факту належності померлому ОСОБА_9 1/2 частини квартири за адресою: АДРЕСА_1 і машино-місця АДРЕСА_2; здійснити поділ спадкового майна після померлого ОСОБА_9, де у ході справи заявник апеляційної скарги звернула увагу на ту обставину, що місцевий суд під час розгляду справи не запропонував сторонам вирішити питання шляхом укладення мирової угоди або врегулювання спору за участю судді, що порушує вимоги ч. 1 ст. 2 ЦПК України щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду справи» [8].

У частині 1 ст. 203 ЦПК України указано: «Проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Сторони мають право брати участь у таких нарадах у режимі відеоконференції в порядку, визначеному цим Кодексом. Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною із сторін окремо». Отже, на відміну від більшості розглядів справ у державних судах, які здійснюються публічно, урегулювання спору за участю судді варто вважати конфіденційним способом вирішення спорів.

Рішення Дніпровського апеляційного суду від 2 жовтня 2019 року (провадження № 22-ц/803/3765/19 справа № 201/14575/15-ц) про визнання договору іпотеки недійсним, про визнання договору купівлі-продажу недійсним, скасування державної реєстрації, витребування майна та іншим вимогам. «В ухвалі від 11.05.2018 р. суддею Ткаченко Н.В. зазначено, що суддя Ткаченко Н.В. не приймала участь у врегулюванні спору за участю судді, яке було призначено на 11.05.2018 р. на 14 год.00 хв. у приміщенні суду, оскільки сторони по справі (їх представники) не з'явилися у призначений день та час для спільної наради. Зустріч 23.04.2018 р. в офісі лише представників відповідачів у справі, під час якої було затверджено проект мирової угоди, не можна вважати процедурою врегулювання спору за участю судді у розумінні ст. 203 ЦПК України.

Крім того, ухвалою судді Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська Антонока О.А. від 18 травня 2018 року у задоволенні заяв представника ОСОБА_1 ОСОБА_13 та представника ОСОБА_2 ОСОБА_12 про відвід судді Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська Ткаченко Наталії Василівни, заявлених з цих же підстав, відмовлено» [9].

Тобто спір не вважається врегульованим за участю судді, якщо процедура врегулювання спору відбувалася в неустановленому для цього місці, а саме, як зазначається у справі, в офісі.

Ця ситуація викликає сумніви в юристів і піддається ними критиці. Так, О. Зельдіна назвала запровадження в процесуальні кодекси норм щодо врегулювання спору за участю судді ще до початку набрання ними чинності «узаконення «договорняків», саме з огляду на те що закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною зі сторін окремо. Автор зазначає, що «законодавець узаконив так звані «договорняки», коли суддя зовсім законно має можливість проводити ти конфіденційні закриті наради зі сторонами, на яких забороняється використовувати аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео- і звукозапис. Можливо, в країнах ЄС – це буденна практика для судців, а для наших суддів – це спокса запропонувати сторонам не зовсім законні способи вирішення судового спору» [10].

Відповідно до ч. 1 ст. 204 ЦПК України, підставами припинення врегулювання спору за участю судді є: а) подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; б) закінчення строку врегулювання спору за участю судді; в) затягування врегулювання спору будь-якою зі сторін (припинення за ініціативою судді); г) укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем. Частиною 3 ст. 204 ЦПК України встановлені вимоги щодо строків постановлення відповідних ухвал про припинення.

Т. Бережна, аналізуючи законодавче регулювання вирішення справи за участю судді, також звертає увагу на мож-

ливі зловживання при реалізації норми, якою врегульовано, що, якщо сторони не домовляться, суддя передає справу на розгляд іншого судді. Автор зазначає: «Чим не варіант замінити суддю, спершу ініціювавши процедуру медіації, а потім від неї відмовившись? Всі зазначені дії знаходяться у правовому полі, проте чи дійсно є вони недобросовісними, зловживанням процесуальними правами та діями, за які до автора таких маневрів можна застосувати штраф?» [11, с. 20].

Позитивно варто оцінити те, що законодавець обмежив процедуру врегулювання спору за участю судді розумним строком, тобто категорією, яку варто вважати оціночною, і встановив межі цього розумного строку – не більше ніж тридцять днів з дня постановлення ухвали про його проведення, а також передбачив, що цей строк продовженню не підлягає (ч. 205 ЦПК України).

Висновки. Можемо зазначити, що процедура врегулювання спору за участю судді виконує таке саме завдання цивільного судочинства, як і позовне, наказне, окреме провадження, а саме: справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Урегулювання спору за участю судді є альтернативною позовною провадженням судовою процедурою. За природою природою процедуру врегулювання спору за участю судді варто вважати самостійним видом провадження цивільного судочинства, що існує поряд із позовним, окремим і наказним провадженням, якому притаманна визначена Кодексом процесуальна форма. Ми вважаємо, що запровадження процедури врегулювання спору за участю судді розвантажує суди, які сьогодні й так є перенавантажени, сприяє більш швидкому вирішенню спорів і слугує процесуальній економії й здешевленню витрат на правову допомогу. Також є потреба в прийнятті Закону України, який би врегулював процедуру мирного вирішення спору та досконало пояснив урегулювання спору за участю судді, оскільки медіація є альтернативним (позасудовим) методом вирішення спорів. Судовий і позасудовий порядок вирішення спорів не суперечать один одному, можуть бути взаємодоповнюючими або паралельно існуючими процедурами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *ВВРУ*. 2017. № 48. Ст. 436.
2. Бичок Т.П., Дяченко С.В. Актуальні питання врегулювання спору за участі судді. *Юридичний науковий журнал*. 2018. № 6. С. 86–88.
3. Про медіацію : Проект Закону України від 17 грудня 2015 року № 3665. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 19.03.2020).
4. Килинник Н., Ковальчук І. Застосування інституту медіації в справах про розірвання шлюбу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 24–27.
5. Кібенко О. Судова медіація в господарському процесі – бути чи не бути? 18.02.2018. *Цензор.Нem*. URL: https://censor.net.ua/blogs/3051121/sudova_medatsya_v_gospodarskomu_protsest_buti_chi_ne_buti (дата звернення: 19.03.2020).
6. Рішення Верховного суду м. Києв від 11.11.2020. Справа № 61-15125св19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053447> (дата звернення: 19.03.2020).
7. Рішення Одеського апеляційного суду м. Одеси від 8 травня 2019 року № 501/1800/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81679933> (дата звернення: 19.03.2020).
8. Рішення Сумського апеляційного суду м. Суми від 12 травня 2020 року № 592/9379/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84908583> (дата звернення: 19.03.2020).
9. Рішення Дніпровського апеляційного суду від 2 жовтня 2019 року. Справа № 201/14575/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84908583> (дата звернення: 19.03.2020).
10. Зельдіна О. Новели судової реформи: позитивні та негативні наслідки. *Юридичний вісник України*. 2017. № 43–44 (1164–1165). С. 4–5.
11. Бережна Т. Процесуальне хуліганство та адвокатська творчість: де межа? *Юридична газета*. 2018. № 32–33 (634–635). С. 20.